

Finskans historiska och nutida varieteter 4/5 p.

Merlijn de Smit

27.1

19:00-20:30

F339

KIELIHISTORIA TIETEENÄ

TIETEEN KRITEERIT

1. Testattavuus. Tieteellinen hypoteesi pitää olla periaatteessa testattavaa - pitää olla mahdollista kumota sen tai todistaa sen oikeaksi. Tämä merkitsee myös, että tieteellinen tutkimus pitää olla, periaatteessa, muiden tutkijoiden toistettavaa. Tutkijan omat intuitiot, tunteet jne. eivät saa olla mukana tutkimuksessa - periaatteessa *saman metodin käyttäminen samaan aineistoon pitää tuottaa sama tulos* - riippumatta itse tutkijasta. Siis: *minä pidän toimaateista* tuskin voi olla tieteellinen hypoteesi. Tutkimus ei ole aina kirjaimellisesti toistettava: voi olla että esimerkiksi käytetty aineisto ei ole enää olemassa, koehenkilöt ovat kuolleet jne.: aineisto voi silloin olla korkeimmaltaan samanlainen. Tärkein: tieteellisessä tutkimuksessa pitää olla selvä muille tutkijoille, mikä on hypoteesi jota testataan, mikä on teoreettinen premissi johon hypoteesi perustuu, ja niin edelleen. 2. Hedelmällisyys. Haluamme, että tieteellisen tutkimuksen avulla tietomme maailmasta kasvaa, tutkimusongelma pitää olla kiinnostava ja relevantti, sen tutkimisen pitää lisätä teoreettiseen tietoon jostain asiasta. Täten parhaat hypoteesit ovat ne, jotka kumoavat jonkun teorian, jos niitä todistetaan oikeaksi - ne pakottaisivat meitä muunnella teoreettinen tietomme maailmasta.

TIETEEN JAOTTELU

Karkeasti:

1- Formaalityieteet: matematiikka, logiikka, filosofia. Tutkitaan eri hypoteesien suhtautuminen toisiinsa. Tutkimus on deduktiivinen: to. teoria johtuu aksiomista - premiseista, joita ei itse voi johtua toisista premiseista.

Deduktiivinen malli:

1. Kaikki lehmät syövät ruohoa (ei todellinen aksioma, mutta kuvittele että se on!)
2. Klarabella on lehmä
3. Klarabella syö ruohoa.

Siis: yksityiset tapaukset johtuvat yleisistä lakeista, jotka ovat formaalitieteissa aksiomaattisia (esim. matematiikassa: rinakkaiset linjat eivät risteydy). Deduktiivisen logiikan tulokset ovat lopputtomasti totta, koska ne johtuvat aivan automaattisesti premiseista.

2 - Empiiriset luonnontieteet: kemiikka, fyysikka. Tutkitaan ajassa ja paikassa rajoittuneita ilmiöitä tai tapahtumia, jotka ovat enemmän tai vähemmän itse tutkijasta riippumattomia. Tutkimus on induktiivinen - tapahtumien tutkimuksen tulos yleistetään.

Induktiivinen malli:

1. Klarabella on lehmä
2. Klarabella syö ruohoa (niin kuin Berta, Anushka, Vilhelmina ja kaikki muut tutkimani lehmät)
3. Kaikki lehmät syövät ruohoa

Siis: yksityisten tapausten tutkimuksesta pyrimme saavuttaa yleisiä lakeja. Nämä eivät ole koskaan absoluuttisesti totta: aina on mahdollista että löydämme lehmän, joka ei syö ruohoa. Kuitenkin induktiivisen logiikan avulla voidaan luoda paljon lisää (teoreettista) tietoa maailmasta).

On kolmas logiinen malli, joka tuo sinänsä todella epäluotettavaa, spekulatiivista tietoa joka on kuitenkin erittäin tärkeä tieteessä, koska se voi usein luoda tienviittauksia uusiin hypoteeseihin:

Abduktiivinen malli:

1. Klarabella syö ruohoa (yllättävää tietoa)
2. Kaikki lehmät syövät ruohoa (tämä voi selittää ylläolevan yllättävän tiedon)
3. Klarabella on lehmä

Esimerkiksi: jossain vaiheessa alettiin ajatella, että oudot eri kielten väliset yhtäläisyydet saattaisivat olla perua kantakielestä, ja että näin yhtäläisyydet

voisi selittää. Tämä oli aivan abduktiivinen: kuitenkin vasta silloin ryhdyttiin tutkia ne kielten väliset yhtäläisyydet tässä valossa.

3 - Ihmistieteet: psykologia, sosiologia, historia, kielitiede. Ne ovat empiirisiä, mutta vähän eri tavalla. Näissä voi käyttää, tutkimuksesta riippuen, induktiivisia malleja.

EMPIIRISEN TIETEEN MALLI

1. Minulla on ajassa ja paikassa rajoittuneita ja ihmisistä ulkopuolisia tapahtumia koskeva teoria. Tämä teoria on: *kivi on vahvempi kuin lasi* (hyvin primitiivinen teoria).

2. Teoriasta johdan testattava hypoteesi: *jos kivi on vahvempi kuin lasi, lasi murtuu jos kivi koskee lasiin.*

3. Testaan hypoteesini: heitän tietyn määrän kiviä tiettyyn määrään lasiruutuihin.

4. Tulos: kaikki lasiruudut ovat murtuneet. Hypoteesini on, toistaiseksi, todistettu oikeaksi. Koska hypoteesini johtuu teoriasta, myös teoria on, toistaiseksi, osoitettu oikeaksi.

Huomaa: Tämä testi voidaan toistaa. Joku muu tutkija voisi päättää heittämään kiviä lasiruutuihin. Tässä suhteessa se olisi hyvä tieteellinen teoria.

Huomaa myös: Teoria on vain toistaiseksi osoitettu oikeaksi. On aina mahdollista, että 600 tai 6000 tai 600.000 kiven jälkeen heitän kiven lasiin, ja kivi murtuu, lasiruutuu pysyy ehjänä. Tämä kiinnostava tulos voisi johtua seuraaviin: 1) Testin perinpohjainen tarkastelu osoittaa että testi meni väärin. Mitä minä heitin lasiruutuun ei ollutkaan kivi, vaan suklaalevy. 2) Teoria kumotaan. 3) Koska kuitenkin 600 kivi meni lasin läpi, ja vain yksi ei, muunnellaan teoria: *kivi on usein vahvempi kuin lasi*. 4) Viimeinen ei ole kovin tyydyttävä: haluamme tutkia ne tekijät, jotka aiheuttavat sen, että kivi murtuu, eikä lasi. Näiden pitää olla järkiperäisiä: *Kivi on vahvempi kuin lasi, paitsi jos on torstai* on esimerkiksi huono teoria. Mutta ehkä kiven tutkimus osoittaa, että kivi oli hauras. Siten muunnellaan teoria: *Kivi on vahvempi kuin lasi, paitsi jos kivi on hauras*.

Siis: oikeaksi osoitettu teoria on aina vain toistaiseksi oikea, koska aina joku tutkija voisi vielä todistaa sen vääräksi. Mutta vääräksi osoitettu teoria on ikuisesti väärä.

Luonnontieteissä teoriamme aiheet ovat luonnonlakeja, jotka ovat aina voimassa, paikasta ja ajasta riippumatta. Täten luonnonlaki *kivi on vahvempi kuin lasi* on sen verran vahva, että pystymme ennustamaan tapahtumia: jos kivi liikkuu tietyllä nopeudella lasin päin, voidaan ennustaa että lasi murtuu. Tämä merkitsee, että luonnontieteissä voidaan kuvailla induktiivisen tutkimuksen tulos deduktiivisella mallilla:

1. Kivi on vahvempi kuin lasi (laki)
2. Kivi lentää päin lasia (yksityistapaus)
3. Lasi murtuu (tämä on, luonnonlain 1 toimesta, väistämätön tulos)

KIELITIEDE JA EMPIIRISYYS

Ylläolevat mallit pätevät vaihtelevin määrin kielitieteisiin.

1 - Formaalin kielitiede, kielioppiteoria. Tarkasti sanoen tämä kuuluu formaalisiin tieteihin (logiikka, filosofia) koska tutkimusobjekti ei ole ajassa ja paikassa rajoittunut, ihmisestä (tutkijasta) riippumaton ilmiö. Tutkimusobjekti on kieliopin sääntöjen systeemi, ja tämä on osana kieli puhujan intuitiota. Teorian objekti on säännöt, eikä luonnonlait. Esimerkiksi:

Pelaat shakkia minun kanssani. Minä aloitan, nostan kuningattareni, lennän rivien yli sinun kuningattaresi paikkaan ja otan sinun kuningattaresi. Mitä ajattelet?

- 1) Teoriani shakkipelin säännöistä on osoitettu väärin.
- 2) Sinä olet huijari.

Tiedät, että suomen kieliopissa sijapääte tulee vartalon jälkeen. Puhut suomea äidinkielenäsi. Tapaat ihmisen, joka sanoo: "Minä olen ssatalo". Mitä ajattelet?

- 1) Sisäinen teoriani suomen kieliopista on osoitettu väärin.
- 2) Toinen ihminen ei puhu suomea.

2 - Sosiolingvistiikka, kielitypologia. Nämä ovat usein empiirisiä, koska tutkimusobjektina on ajassa ja paikassa rajoittunut, ihmisestä (tutkijasta) riippumaton ilmiö. Esimerkiksi: teoria sanoo, että sijapääteet ovat kielen rakenteessa syvemmillä, enemmän toisiin elementteihin sidonneita, kuin yksittäiset sanat. Teoriasta seuraa, että sanat lainautuvat helpommin kielestä toisiin kuin sijapääteet. Tutkija voi tarkastaa tämän hypoteesin tutkimalla eri tilanteet, jossa kaksikielisten ihmisten puheessa kielielementit lainautuvat kielestä toiseen. Jos aineisto on riittävän laaja, tutkimus voi osoittaa hypoteesin (ja teorian) oikeaksi tai vääräksi. Ja niin kuin empiirisissä luonnontieteissä oikeaksi todistetut teoriat ovat vain toistaiseksi oikeat.

3 - Historiallinen kielitiede. Historiallisessa kielitieteessä tutkitaan ajassa ja paikassa rajoittuneet ilmiöt, jotka ovat tutkijasta riippumattomia, mutta nämä ilmiöt ovat jo menneet, joten hypoteesit ei voi testata 'laboratoriuksissa'.

HISTORIALLINEN KIELITIEDE

Historiallisessa kielitieteessä hypoteesi on menneisyydessä tapahtunut kielimuutos. Joissain tapauksissa meillä on 'todistajat' jotka ovat havainneet sitä ilmiötä - esimerkiksi aiemmat kielitieteilijät tai kieliopinkirjoittajat. Joissain tapauksissa meillä on myös vanhat dokumentit, joista voi havaita kyseessä oleva kielimuutos. Mutta useimmissa tapauksissa ei ole mitään todistajaa.

Historian tutkija voi tavallaan verrata dekkariin. Dekkari havaitsee ilmiöitä, jotka viittaavat siihen, että butleri on murhannut lordin: ensiksi lordi on kuollut, ja ruumiin tutkimus viittaa siihen, että hänet on pistetty veitsellä, toiseksi löydetään verinen veitsi butlerin kaapasta, ja kolmanneksi tiedetään että butleri himosi lordin vaimoa, joten hänellä oli motiivi. Dekkari voi nyt päättää, että hypoteesi 'butleri on murhannut lordin' on todennäköisesti oikein, koska hypoteesi on sopusoinnissa faktojen kanssa, ja selittää faktoja. Tietenkin, tuomari ei tule tyytymään siihen, että butleri on todennäköisesti murhannut lordinsa. Hän voi julistaa butlerin syylliseksi vain, jos faktojen ainoa järkiperäinen selitys on, että butleri murhasi lordin.

Myös historiassa hypoteesit (tietty tapahtuma) voidaan osoittaa todennäköisesti oikeaksi, jos ne ovat sopusoinnissa varmassa tiedossa olevien faktojen kanssa, ja selittävät ainakin osan näistä faktoista, ja oikeaksi jos ne ovat faktojen ainoa mahdollinen selitys. Tiede on empiirinen siinä, että objekti on 'tosi-maailmassa' oleva tapahtuma, eikä ihmisen ajatusmaailmassa oleva ilmiö. Mutta toisin kuin luonnontieteissä hypoteesit eivät voi suoranaisesti testata.

Kielihistoria, kuten myöhemmin tulemme näkemään, toimii hyvin samalla tavalla. Esim.: havaitsen, että kielessä X, jossa on kaksi murretta, Y ja Z, kaikki Y:n 'k'-äänteet vastaavat 'g'-äänteet Z-murteessa. Laitan hypoteesin, että joskus menneisyydessä Z-murteessa 'k' muuttui 'g':ksi. Yritän osoittaa milloin tämä on tapahtunut - voi olla, että Z-murteessa onkin 'k'-sanat mutta kaikki ovat lainasanat jotka tulivat murteeseen 1600-luvun jälkeen. Joten hypoteesini on sopusoinnissa faktojen kanssa, pitää olettaa että muutos tapahtui ennen 1600, ja niin edelleen.

Siis, karkeasti sanoen: historiallinen kielentutkija pitää pyrkiä olemaan Sherlock Holmes, eikä Einstein.

On toinen ero historiallisen kielitieteen metodologian ja luonnontieteiden metodologian välillä, joka on ehkä jopa tärkeämpi. Kuten näimme, luonnontieteissä yritetään johtua hypoteesit yleisistä luonnonlaista. Täten luonnonlakien sysäämä tapahtuma on ennustettavissa myös tulevaisuudessa.

Historiassa ja myös historiallisessa kielitieteessä tutkimuksella on kaksi osapuolta. Ensiksi haluamme tietää, mitä on tapahtunut, mikä on tapahtumien järjestys, ja niin edelleen. Mutta on myös toinen puoli: haluamme tietää, *miksi* jotain on tapahtunut. Mutta ihmishistoriassa, ja myös kielihistoriassa, kauseliteetti toimii eri tavalla kuin luonnontieteissä, koska historiassa kyseessä on ihmiset, jolla on vapaa tahto. Täten ihmisten käyttäytyminen (ja kielen muutokset ovat loppujen lopuksi ihmisten käyttäytymisen muutoksia) ei voi koskaan aukottomasti ennustaa. Esimerkiksi, yllämainitun butlerin mustasukkaisuus, sekä fakta että hänellä oli veitsi, tekivät mahdolliseksi sen, että hän tappasi lordin. Jos psykiatri olisi erittäin perinpohjaisesti tutkinut butlerin mielitilan ja todennut että hän oli murhanhimoinen, olisi ehkä todennäköistä että jossain vaiheessa hän tappaisi lordin - mutta ei se koskaan olisi väistämätön, ennen kuin hän itse asiassa tekisi

sen. Toisaalta, luonnonlait ennustavat aivat aukottomasti ja väistämättömästi että, jos heitän kiven ilmaan, se jossain vaiheessa taas palaa maahan.

Sama pätee kielihistoriassa: ylhäällä olemme nähneet, kuinka Z-murteessa kaikki 'k'-t ovat muuttuneet 'g'-ksi, mutta ei Y-murteessa, vaikka tilanne olisi aivan sama. Korkeimmiltaan, voidaan sanoa että joku tietty kielimuutos on jossain tietyssä tilanteessa mahdollinen, ehkä todennäköinen, muttei koskaan välttämätön.

Tästä seuraa vielä toinenkin asia: luonnontieteiden ihanteeseen kuuluu, että hypoteesien testauksen tulos tuo lisää teoreettista tietoa. Historiallisessa kielitieteessä vaikeus on kuitenkin se, että jonkun tapahtuman olemassaolo itse on hypoteettinen. Siksi, ja koska tietty tapahtuman syy on korkeimmiltaan 'todennäköinen', teoreettisten yleistysten tekeminen on historiallisessa kielitieteessä paljon vaikeampi. Kuitenkin nyt pyritään enemmän ja enemmän tekemään yleistyksiä esim. minkätyyppisiä kielimuutoksia ovat todennäköisiä, minkätyyppisiä ovat perin harvinaisia, jne. Tämänäyttöinen teoria on tietysti erilainen kuin luonnontieteissä on tavallinen.